

ISMET BUŠATLIĆ

(Sarajevo)

MUNĪRĪ BOSNAWĪ I NJEGOVA UNIVERZALNA GEOGRAFIJA *SAB'İYYĀT*

Historija i geografija su zauzimale važno mjesto u islamskome društvu i bile međuzavisne u više aspekata do te mjere da su, često, historijska djela sadržavala znatnu količinu geografskih informacija o zemljama, narodima, prirodnim resursima, topografiji, rijekama, planinama i putevima, a geografska djela obilje historijskih činjenica. Zbog vjerskih, administrativnih i vojnih razloga, historiografsko-geografski tekstovi bili su jedna od najranijih manifestacija arapske i, šire gledano, cjelokupne islamske literature. Pod grčkim imenom i jakim uticajem Ptolemejeva koncepta ove znanosti, geografija se počinje proučavati na Istoku, gdje je počeo i sam islam, i biva brzo prihvaćena na cijelom prostoru koji naseljavaju muslimani.¹ Svoj doprinos ovoj nauci dali su i Bošnjaci. Jedan od njih Munīrī Bosnawī i njegovo djelo *Sab'ıyyāt* predmet su ovoga rada.

AUTOR

Prema poznatim izvorima i do sada objavljenim biografskim i autobiografskim podacima, puno ime ovog svestrano obrazovanog Bošnjaka, uglednog muderrisa, priznatog vaiza, poštovanog šejha i plodnog pisca je Nūrullāh šayḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Munīrī al-Bosnawī al-Belgrādī. Nekoliko osnovnih, iako ne sasvim tačnih, podataka o njemu zabilježio je Katib Čelebi u svom historiografskom djelu *Fezleke* i bibliografskom

¹ Detaljnije vidi u *EI* (1954) pod *Djuḡhrāfiyā* gdje Maqbūl Aḥmad navodi osam glavnih kategorija geografske literature: univerzalna geografija, kosmologija, putne bilješke (*ziyārāt*), leksikoni, putopisi (*riḥalāt*), djela o moru, o astronomiji i o pojedinim regijama. Također vidi: R. Blachère, *Géographes arabes du Moyen Âge*, Pariz, 1958; I. I. Krachkovski, *Istoria Arabskoi geograficheskoi Literatury*, Moskva, 1957; arapski prijevod Šalāḥ al-Dīn 'Uṭmān Hašim, Kairo, 1963-1965.; G. Jacob, *Studien in arabischen Geographien*, 4 vol., Berlin, 1891-1892; K. Miller, *Mappae Arabicae*, 4 vol., Stuttgart, 1926-1929; A. Reinaud, *Introduction générale à la géographie des orientaux*, Paris, 1848.

leksikonu *Kašf al-zunūn*.² Na temelju tih podataka prikazali su ga S. Muvekkīt, S. Bašagić, M. Tāhir, M. Handžić i ‘Umar Riḍā Kahhāla,³ njih znatno popunio i ispravio H. Šabanović,⁴ a njemu nešto dodao I. Balić.⁵

Nakon objavljivanja izuzetno vrijednog, no nažalost nedovršenog, Šabanovićevog djela, štampano je nekoliko kataloga rukopisa⁶ i doktorska disertacija M. Ždralovića⁷ u kojima su opisani novi primjerci već poznatih Munirijevih djela, otkriven rukopis *Sab‘iyyāt*-a, registrirana neka do sada nepoznata djela ovoga autora i objelodanjeni važni autobiografski zapisi. Koristeći sve to, u prilici smo da nešto malo upotpunimo životopis i književni opus jedinog našeg predstavnika u islamskoj geografskoj literaturi u užem smislu i da predstavimo njegovo zanimljivo djelo iz opće geografije, svjesni da smo još uvijek daleko od toga da možemo pružiti cjelovit prikaz njegova života, potpunu bibliografiju njegovih djela i konačan sud o njegovom radu naslovljenom *Sab‘iyyāt*.

Nūrullāh šayḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Muniri al-Bosnawī al-Belgrādi rođen je oko 959/1551. godine. To zaključuje M. Ždralović na temelju vlastoručnog autobiografskog zapisa u kome on navodi da je

² Katib Čelebi, *Fezleke-i tāriḥ-i Osmānī*, Istanbul 1286-1287 (1869-1870), 2. izd. Istanbul, 1889, I, 389; Ḥaġġi Ḥalifa, *Kašf al-zunūn ‘an ‘asāmī al-kutub wa l-funūn*, Istanbul, 1941-1943, II, 20 i 327.

³ Šālih Šidqī Ḥaġġ Ḥusayn-zāde Muwaqqit, *Tāriḥ-i Bosna*. Rukopis - autograf: OIS, R 766, spaljen 1992; GHB, str. 77; S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1912, str. 87; 2. izd. Sarajevo, 1986, str. 124; Isti, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Osmanskoj carevini*, Zagreb, 1931., str. 51; 2. izd. Sarajevo, 1986., str. 399; Mehmed Tahir Bursali, *‘Osmanli Müellifleri*, Istanbul, 1333 (1914), II, 25-26; Mehmed Handžić, *Al-Ġawhar al-‘asnā fī tarāġim ‘ulamā’ wa šu‘arā’ Bosnā*, Kairo, 1349 (1930), str. 138; Isti, *Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, Sarajevo, 1934, str. 103; ‘Umar Riḍā Kahhāla, *Mu‘ġam al-mu‘allifin. Tarāġim mušannifi l-kutub al-‘arabiyya*, Damask, 1957-1961, vol. XIII, str. 122.

⁴ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973., str. 193-201.

⁵ Ismail Balić, *Kultura Bošnjaka - Muslimanska komponenta*, Beč, 1973., str. 60, 65, 79 i 81.

⁶ Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, Svezak I, Sarajevo 1963; Svezak II, Sarajevo, 1979; Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, Svezak III, Sarajevo, 1991; Salih Trako - Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta - Lijepa književnost*, Sarajevo, 1997; Fehim Nametak - Salih Trako, *Katalog arapskih, perzijskih, turskih i bosanskih rukopisa iz zbirke Bošnjačkog instituta*, sv. I, Zurich, 1997.

⁷ Muhamed Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Sarajevo, 1988, I-II.

1024/1616. imao nekoliko mjeseci više od 65 godina.⁸ Iako nam je mjesto njegova rođenja nepoznato, svi biografi ga smatraju Bošnjakom. Katib Čelebi navodi da je pripravne znanosti (*muqaddimāt-i 'ulūm*) učio kod Vildān-zādeova oca,⁹ a najviše škole završio u Istanbulu, pretpostavlja Šabanović.¹⁰ Svoje obrazovanje usavršio je kod nekih šejhova od kojih je jedan bio 'Alī-Dede Bošnjak, koga je Munīrī izuzetno cijenio i priznavao za svoga šejha i učitelja.¹¹

Nakon završenog školovanja nastanio se u Beogradu gdje je obavljao više službi u zadužbinama Mehmed-paše Jahjapašića (*mudarris* u medresi, *vā'iz* i *muḍakkir* u džamiji), a imenovan je i za beogradskog muftiju. Cijenjen zbog svoje učenosti i prosvjetiteljskog rada, počasnio je nazvan *Nūrullāh*, a uz vlastito ime Ibrāhīm dodavano mu je *šajḥ* (ispred) i *efendī* (iza). Pisao je pod književnim imenom *Munīrī*.

Do sada su poznata samo tri vremenski preciznije određena događaja vezana za njegov književni rad: prvi iz 989/1581. na kraju rukopisa njegovog djela *Sab'ıyyāt*,¹² koji svjedoči da je djelo napisano tada ili nešto ranije; drugi iz 1000/1591. na kraju prepisa pisma koje je Munīrīju poslao Maḥmūd Hudāyī Uskudārī (umro 1038/1628),¹³ koji nam omogućuje da poznatu Munīrījevu korespondenciju sa ovim šejhom (*tarīqat ḡalwatī*) i Ḥusaynom Lāmakānījem (*tarīqat malāmī*) situiramo u vrijeme koje je prethodilo ovome datumu; i treći iz 1024/1616. na kraju prepisa poznatog djela *Muḥāḍarat al-awā'il* 'Alī-Dede Mostarca, koji je Munīrī popratio zanimljivim bilješkama i završio navedene godine u starosti od 65 godina i nekoliko mjeseci, iz čega se može zaključiti da se bavio i prepisivanjem, da je bio aktivan i u podmakloj dobi, da je opažao i kritikovao nemile pojave u Osmanskom carstvu i zanimao se za arheološke ostatke iz prošlosti.¹⁴

Plodan, raznovrstan, po tematici i sadržaju zanimljiv, književni opus koji je iza sebe ostavio Nūrullāh šajḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Munīrī al-Bosnawī al-Belgrādī čine geografska, historiografska, šerijatskoppravna i etička djela, te poučni stihovi i zanimljiva korespondencija. U izvorima, literaturi i katalogima do sada su mu evidentirani slijedeći radovi:

⁸ *Ibid.*, II, str. 39.

⁹ Katib Čelebi, *Fezleke...*, str. 389.

¹⁰ H. Šabanović, *Književnost...*, str. 195.

¹¹ Ismet Kasumović, *Ali-Dede Bošnjak i njegova filozofsko-sufijska misao*, Sarajevo, 1994, str. 52.

¹² Z. Fajić, *Katalog...*, III, str. 117.

¹³ M. Ždralović, *Prepisivači...*, II (98), str. 29.

¹⁴ *Ibid.*, I, str. 133-135; II, (162), str. 39.

- *Sab'iyāt*¹⁵
- *Silsilat al-muqarrabīn wa manāqib al-muttaqīn*¹⁶
- *Niṣāb al-intisāb wa ādāb al-iktisāb*¹⁷
- *Subul al-hudā*¹⁸
- *Tuḥfat an-naṣiḥa*¹⁹
- *Rasā'ī*²⁰
- *Nazm fī āfat al-qahwa wa l-ḥamr wa l-āfiyūn wa d-duḥān*²¹
- *Gazel(i)*²²
- *Fatāwā*²³
- *Šurūḥ aṣ-ṣalāt (?)*²⁴

¹⁵ Sarajevo, GHB, R-2640, 2, fol. 39-52; Z. Fajić, *Katalog...*, III, (2121) str. 116-117.

¹⁶ Istanbul, Süleymaniye (Şehit Ali Paşa) br. 2819, fol. 21-139; iz 1045/1635-36, prepisivač Işhāq; *Istanbul Kutuphaneleri Tarih Cografya yazmaları Kataloğları*, Istanbul, 1943, str. 511-512.

¹⁷ Berlin, National Bibliothek, Landb.589, fol. 53b-94a i 125-134; W. Pertsch, *Die Handschriften - Verzeichniss der Königlich Bibliothek zu Berlin: Türkische Handschriften*, Berlin, 1888, br. 5, 8, str. 13.

¹⁸ Sarajevo, GHB, R-826, 1. Anonimni prepis iz 1069/1658. K. Dobrača, *Katalog...*, II, (1555) str. 655; Zurich, Bošnjacki institut, Ms 221. Anonimni prepis iz 1194/1780. F. Nametak - S. Trako, *Katalog...*, (428) str. 259-260. Zagreb, Orijentalna zbirka HAZU, br. 150 i 267; Primjerak rukopisa koji je posjedovao Orijentalni institut u Sarajevu spaljen je zajedno sa ostalim rukopisima 1992. godine.

¹⁹ Rukopis nepoznat.

²⁰ Berlin, NB, Landb. 589, fol. 49-50. (Uskudārī > Munīrī > Uskudārī). W. Pertsch, *Verzeichnis...*, 5, 7, 13; Istanbul; Süleymaniye (Şehit Ali Paşa), br. 2819, fol 148-163. (Munīrī > Lāmākānī > Munīrī). Lit. kao gore. Šabanović (*Književnost...*, 195) napominje da i u kolekciji Esad-efendi ima još nekoliko ovih pisama, što mi nismo uspjeli provjeriti za ovu priliku. Sarajevo, GHB, R-634, 10, fol. 216-217a. (Uskudārī > Munīrī). Z. Fajić, *Katalog...*, (2254) str. 213. Sarajevo, OIS, R-981, fol. 18 i 116. Spaljen 1992. Sarajevo, OIS, R-3892, 2. Prepisao ḥāḡḡ 'Umar iz Tuzle 1000/1591. M. Ždralović, *Prepisivači...*, (98), str. 29.

²¹ Sarajevo, GHB, R-946, fol. 114. Prepisao Ḥalīl b. Baba Oruč an-Nawabādī 1026/1617. K. Dobrača, *Katalog...*, II, (896) str. 98.

²² Sarajevo, OIS, R-865, gazel (5 stihova). S. Trako - L. Gazić, *Katalog...*, (492) str. 249.

²³ Nije poznato da je Munīrī sastavio zbornik fetvi, ali ih je kao muftija pisao. Neke od njih susrećemo na marginama rukopisa kao, npr., R-1490 u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu. Još se niko nije pozabavio njihovim evidentiranjem, prevođenjem i stručnom analizom.

²⁴ Sarajevo, GHB, R-826, 2, fol. 60-65. K. Dobrača, *Katalog...*, II, (1555), str. 655.

Sudeći po mjestu prepisa i datumu najstarijih sačuvanih primjeraka, Munīrījeva djela su još za njegova života bila poznata i prisutna na širokom geografskom prostoru od Male Azije do Bosne i Rumunije.²⁵

Nūrullāh šayḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Munīrī al-Bosnawī al-Belgrādī umro je u Beogradu, potkraj vladavine sultana Ahmeda I (1603-1617), u dobi od 66-67 godina i ukopan u haremu džamije Mehmed-paše Jahjapašića (Imaret-džamija) gdje mu je mezar posjećivan, kako je zapisao Evlija Čelebi.²⁶

DJELO

Poznato samo po naslovu i po onome što je o njemu zabilježeno u izvorima i starijoj literaturi, Munīrījevo djelo *Sab'ıyyāt* nije prvi rad u bošnjačkoj geografskoj literaturi ni u vremenu ni u žanru. U vremenu mu je prethodilo djelo *Bayān-i menāzil-i Sefer-i 'Irāqayn-i sultān Suleymān Hān*, koje je napisao Neşūḥ Matrakçī prije Munīrījevog rođenja.²⁷ Po sadržaju prethodi mu trideseto poglavlje djela *Muḥāḍarat al-'awā'il wa musāmarat al-awāḥir* u kome 'Alī-dede Bošnjak govori i o sedam pojaseva (*al-aqālīm as-sab'a*) na koje su antički geografi dijelili zemlju.²⁸ Uprkos tome ovo djelo ima svoju specifičnu vrijednost koja proizlazi iz činjenice da Matrakçija, putujući drugim poslom, usput piše djelo sa obiljem geografskih činjenica vezanih tek za jednu dionicu puta od silnih puteva zemaljskih, a 'Alī-dede pišući o mnoštvu stvari tek usput se osvrće i na sedam *iklīm*-a, dotle Munīrī svu svoju pažnju usredsređuje na jednu sveobuhvatnu temu kakva je opća geografija svijeta, pokazujući pri tome zavidno znanje iz raznih disciplina i upućenost u osnovne izvore i literaturu.

a) Naslov

Naslov *Sab'ıyyāt* i kratku, ali nepotpunu, bilješku o sadržaju djela prvi put susrećemo kod Ḥāḡḡī Ḥalīfe,²⁹ što će, nemajući uvida u samo djelo, bez

²⁵ Iliđza (sandžak Erzerum) 989/1581. Z. Fajić, *Katalog...*, III, str. 117; Prusac 1026/1617. K. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 98; Temišvar ???/1630. S. Trako - L. Gazić, *Katalog...*, str. 249.

²⁶ Evlija Čelebi, *Putopis - odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović. 4. izd. Sarajevo, 1973., str. 91 i 94.

²⁷ Naşūḥ Matrakçī as-Silāhī, *Bayān-i menāzil-i Sefer-i 'Irāqayn-i Sultān Sulaymān Hān*, priredio predgovor i bilješke napisao Huseyn Yurdaydin, Ankara, 1976, XXIII+307.

²⁸ 'Alā'uddīn 'Alī Dede b. Muştafā al-Bosnawī, *Muḥāḍarat al-awā'il wa musāmarat al-awāḥir*, Būlāq, 1300 (1882/83), str. 116; Kairo, 1311 (1896/97), str. 176(?); Bejrut, 1398 (1978), reprint izd. iz 1300 (1882/83), str. 116.

²⁹ Ḥāḡḡī Ḥalīfa, *Kaşf al-zunūn...*, 20.

značajnijih promjena ponavljati svi kasniji autori³⁰ osim S. Bašagića koji je iz nepoznatih razloga zabilježio da je Munīrī napisao komentar "i nekakvom djelu pod imenom 'Seb'ıyyāt' (Sedmerci)."³¹

b) Rukopis

Sve do 1991. godine nije bilo informacija o tome da u nekoj od brojnih kolekcija islamskih rukopisa, kod nas ili u svijetu, postoji ovo djelo. Pišući o njemu H. Šabanović je naveo da mu je "Rukopis: nepoznat,"³² a u tekstu o Hadži Jusufu Livnjaku (al-Hāğğ Yūsuf b. Muḥammad al-Ihliwnawī), pominjući usput "još uvijek nepronađeno geografsko djelo *Sab'ıyyāt* od Munirija", čini se, još uvijek gajio nadu da ono negdje postoji,³³ mada će, prevodeći opis Beograda u Čelebijinom *Putopisu*, u podnožnoj napomeni, još jednom sa žaljenjem konstatirati da, "samo, na žalost, nije pronađen rukopis toga djela".³⁴ I kada je u najbogatijoj sačuvanoj riznici našega književnoga blaga napisanog na orijentalnim jezicima, Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, evidentiran jedan prepis ovoga zanimljivog djela,³⁵ to nije imalo nekog odjeka u našoj javnosti, pa se čak i u kasnije objavljenim djelima ponavljala Šabanovićeva konstatacija: "Rukopis nepoznat."³⁶

Imajući pred sobom rukopis već predstavljen u *Katalogu*, nećemo se baviti njegovim formalnim opisom, već želimo potvrditi da je Nūrullāh šayḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Munīrī al-Bosnawī al-Belgrādī zaista napisao djelo na turskome jeziku pod naslovom *Sab'ıyyāt*, da je to djelo "o geografiji u kome prema učenju antičkih geografa dijeli zemlju na sedam pojaseva (*al-aqālīm as-sab'a*) i govori o svakom pojasu posebno," i naglasiti da to nije komentar već originalno djelo i da rad nije "raspoređen na sedam poglavlja", već na znatno više tematskih cjelina što je uočljivo u samome rukopisu gdje su poglavlja ispisana drukčijim (crvenim) mastilom, ali i u sadržaju na koji se želimo osvrnuti.

c) Sadržaj

Nakon naslova *Sab'ıyyāt li Munīrī*, pisanog istom rukom i mastilom, slijedi kratak tekst invokacije od svega šest redaka, a potom prvo od šesnaest poglavlja čiji ćemo sadržaj ukratko izložiti.

³⁰ M. Tahir Bursali, *Osmanli Muellifleri*, II, 25; M. Handžić, *Književni rad...*, 103; 'Umar Riḍā Kahhāla, *Mu'ğam al-mu'allifin...*, XIII, 122. H. Šabanović, *Književnost...*, 198-199; I. Balić, *Kultura Bošnjaka*, 79.

³¹ S. Bašagić, *Znameniti Hrvati...*, 51; 2. izd. 399.

³² H. Šabanović, *Književnost...*, str. 199.

³³ *Ibid.*, str. 252.

³⁴ E. Čelebi, *Putopis*, str. 91.

³⁵ Z. Fajić, *Katalog...*, III, str.

³⁶ Amir Ljubović i Sulejman Grozdanić, *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, OIS, Sarajevo, 1995., str. 231.

I poglavlje, *Der beyān-i mebde'-i aflāk* (f. 39b-42a), u kome autor govori o nastanku svemira polazeći pri tome od kudsī-hadisa u kome Uzvišeni kaže: "Da te nije (Muhammede), svemir stvorio ne bih!"³⁷; sufijskih aluzija Ğalāluddīna Balhīja Rūmīja i kur'anskih riječi: "Mi smo vama najbliže nebo sjajnim zvijezdama ukrasili..."³⁸ Svoje izlaganje o nastanku sedam planeta (*sab'a-i sayyāra*): *Qamar* (Mjesec), *Zuhal* (Saturn), *Mušterī* (Jupiter), *Mirrīh* (Mars), *Āftāb(?)*, *Zuhara* (Venera) i *'Utārid* (Merkur) i njihovim sferama, autor oslanja na mišljenja poznatih prethodnika u ovoj znanosti kao što su Hermes Mišrī - koga identificira kao Idrisa, alejhisselam, Pitagora i Wāsilyus (Basilio?)³⁹. Veličine planeta preuzima iz djela *Ṭabaqāt*⁴⁰, ali navodi i mišljenja autora *Almagesta* (*Šāhib Almağesī*) Ptolemeja i Iqrāfīn-a(?)⁴¹. Munīrijeva hipoteza više je postavljena na teološko-filozofskoj nego na fizikalnoj osnovi, što je sasvim razumljivo kada znamo da je tek 1796. godine prvu matematički obrazloženu hipotezu dao francuski astronom i matematičar P. S. de Laplace (1749-1827).

Dvanaest sazvežđa autor imenuje na slijedeći način: 1. *Ḥamal* (Ovan), 2. *Ṭawr* (Bik), 3. *Ġawzā'* (Blizanci), 4. *Saraṭān* (Rak), 5. *Asad* (Lav), 6. *Sunbula* (*Djevicica*), 7. *Mizān* (Vaga), 8. *'Aqrab* (Škorpion), 9. *Qaws* (Luk/Strijelac), 10. *Ġady* (Kozorog/Jarac), 11. *Dalw* (Vodnjak/Vodolija) i 12. *Ḥūt* (Riba).

Kraj poglavlja čini podjela zodiakalnog pojasa (*miṭṭaqa-i burūğ*) na četiri jednakostranična trokuta (*muṭallaṭa*), koji se međusobno presijecaju i svaki je dodijeljen jednom od četiri elementa. Svaki trokut ima na uglovima dvije od sedam zvijezda-ophodnica kao gospodara (*rabb*): jednu za dan, a drugu za noć, dok je treća objema pridružena kao "drug". Raspored je slijedeći:

³⁷Hadis je opće poznat, mada njegova vjerodostojnost nije potvrđena. Vidi, npr.: Nāsīruddīn al-Albānī, *Silsilat al-aḥādīthi aḍ-ḍa'if wa l-mawḍū'a*, I, 500.

³⁸Sura *al-Mulk*, 5.

³⁹Autor koga nismo uspjeli identificirati.

⁴⁰Napisano je više djela iz različitih disciplina pod ovim imenom. Stoga nismo sasvim sigurni na koje se djelo poziva Munīrī. Prema citiranim fragmentima moglo bi to biti djelo *Ṭabaqāt al-umam* koje je napisao Abū Qāsim Šā'id ibn Aḥmad rođen u Almeriji 1029. i umro kao kadija u Toledu 1070. godine. Djelo je štampano u Kairu bez godine izdanja, a francuski prijevod (R. Blachère) u Parizu 1935. godine. Arapski tekst izdao je i L. Cheikho u Bejrutu 1912. godine. I jedan stariji Munīrijev savremenik, Muštafā b. Ğalāl at-Tawqī'i (umro 975/1567), napisao je djelo *Ṭabaqāt al-mamālik wa darağāt al-masālik* (o njemu vidi: H. H. II), koje je, također, moglo biti citirani izvor, ali je to za sada teško utvrditi. Ponajprije bit će to djelo Sinān-a Taḥqīqī-ja koga Munīrī pominje jedanput (fol. 50b) kao "Šāhib aṭ-Ṭabaqāt".

⁴¹Ko je Munīrijev Iqrāfīn teško je utvrditi: Krates iz Atene, filozof platoničar; Krates iz Tebe, cinik; Kratil, Platonov učitelj; Kritolaj, pripadnik peripatetske škole, koji je učio da je svijet vječan i da su duše od etera, tj. materijalne.

1. *muṭallāfa* - element: vatra. Životinjski znak: *ḥamal, asad i qaws*.
2. *muṭallāfa* - element: Zemlja. Životinjski znak: *tawr, sunbula i ḡady*.
3. *muṭallāfa* - element: zrak. Životinjski znak: *ḡawzā', mīzān i dalw*.
4. *muṭallāfa* - element: voda. Životinjski znak: *saraṭān, 'aqrab i ḥuṭ*.

II poglavlje, *Fī bayāni d-daraḡāti wa l-adwār* (f. 42a-42b), posvećeno je gradaciji i vremenima, a oslonjeno je na stavove autora djela *Mawāqif*⁴².

III poglavlje, *Der beyān-i sukūn-i š-šemsī fī kulli l-burūḡ* (f. 42b-43a), govori o Suncu koje daje svjetlost svim zvijezdama.

IV poglavlje, *Der beyān-i nazariyyāt-i ḥukamā'* (f. 43a-43b), sadrži mišljenja mudraca (*ḥukamā'*), svećenika (*kussān*), prirodoslovaca (*ra'y aṭ-ṭab'īyyīn*), matematičara (*ra'y ar-rāḡīyyīn*), astronoma (*ahl-i nuḡūm*) i mišljenje šejha Niẓāmīja.⁴³

V poglavlje, *Der beyān-i seb'a-i seyyāre* (f. 43b-45a), govori o sedam planeta, koje je autor imenovao još u prvome poglavlju.

VI poglavlje, *Der beyān-i aḥwāl-i 'ālem-i bi ḥasb-i te'alluq-i seb'a-i seyyāre* (f. 45a), određuje poziciju univerzuma u odnosu na sedam planeta.

VII poglavlje, *Der beyān-i aḥwāl-i rub'i meskūn/* (f. 45a-45b), opisuje naseljeni dio Zemlje, na osnovu djela *Šuwar al-aqālīm*⁴⁴, *Masāliku l-mamālik*⁴⁵, *Ṭabaqāt* i mišljenja drevnih mudraca (*ḥukamā' i mutaqaḡaddimīn*).

⁴² Pravnik i mutakallim 'Aḡuddīn 'Abdurraḥmān b. Ruknuddīn b. 'Abdulgaffār al-Bakrī al-Iḡī (umro 1355), autor je djela *Kitāb al-Mawāqif fī 'ilm al-kalām*. Vidi: C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Weimar, Berlin 1898-1902, Band II, 267; *Geschichte der arabischen Litteratur von C. Brockelmann*. Zweite den Supplementbanden angepasste Auflage. Ester und zweiter. Leiden, 1943, Band II, 287; L. Gardet i M. M. Anawati, *Introduction à la théologie musulmane*, Paris, 1948, 165 i 370.

⁴³ Perzijski pjesnik druge polovine XII stoljeća, autor popularne *Hamse*.

⁴⁴ Jedno djelo pod ovim naslovom napisao je 308/920 ili nešto kasnije Abū Zayd Aḥmad b. Sahl al-Balḥī (umro 322/934), osnivač posebne škole u geografiji poznate po njegovom imenu. Nije sasvim sigurno da je Munīrī koristio baš ovo djelo, ali se to iz nekih drugih navoda može naslutiti.

⁴⁵ Više autora (I. Kračkovski, *Izabrani sočinenii*, IV, Akademia nauka SSSR, Moskva-Leningrad, 1957, str. 195-243) napisali su djela pod ovim naslovom. Najpoznatiji su: Aḥmad b. aṭ-Ṭayyib as-Saraḡsī (umro 286/899), koga pominje Munīrī kod navođenja njegovog rodnoga mjesta; Ibn Ḥurraḡḡbih (umro oko 900) čiji je rad objavio M. J. de Goeje u Lajdenu 1889. godine; Abū Ishāq Ibrāhīm b. Muḥammad al-Fārisī al-Iṣṭāḡrī (prva polovica 10. stoljeća), djelo je objavio M. ḡābir 'Abd al-'Alī al-Ḥīnī u Kairu 1961. godine. Gotovo da nema sumnje da je to djelo zasnovano na Balḥījevom, a zna se da je služilo kao vjerodostojno vrelo obavijesti kasnijim geografima Balḥījeve škole; Muḥammad b. Yūsuf al-Warrāḡ

VIII poglavlje, *Der beyān-i heft deryā'* (f. 45b-46a), govori o sedam svjetskih mora: *Deryā-i muḥīṭ* (Atlantski okean), 2. *Deryā-i aḥḍar* (Cirkumterestrijalni ocean - koji okružuje nastanjeni svijet), 3. *Deryā-i Rūm* (Sredozemno more), 4. *Deryā-i Čīn* (Kinesko more), 5. *Deryā-i Hind - Deryā-i 'Ummān* (Indijski ocean - Omansko more), 6. *Deryā-i qulzum* (Crveno more) i 7. *Deryā-i Ṭaberistān* (Kaspijsko more).

Tek od devetog poglavlja Munīrī počinje govoriti o sedam zona (*al-aqālīm as-sab'a*) od kojih svaku obrađuje u zasebnom odjeljku.

IX poglavlje, *Iqlīm awwal* (f. 46b-47a), posvećeno je prvom od sedam klimata koji Munīrī stavlja pod znak Saturna (*Keywān*) i karakteriše kao zonu prepoznatljivu po visokim gradnjama (*rafi'u l-bunyān*); najduži dan traje 12 sati 1/2 i 1/4 sata, a srednje vrijeme je 13 sati. Njen prostorni okvir (longitud i latitud) u odnosu na ekvator određuje pozivajući se na Abū l-Ḥasana Ğurġānija⁴⁶ i djelo *Šuwar al-aqālīm*, i navodi neke predjele i poznata naselja u njoj idući od zapada (*magrib*) prema istoku (*mašriq*): dijelovi Berberije, crne Afrike, Nubije, Abisinije, San'a, Aden, Oman i otoci u Indijskom okeanu. Porijeklo nekih naziva Munīrī odgoneta koristeći se drugim izvorima. Tako, pozivajući se na at-Taftāzānijevu glosu (*ḥāšiya*) na *al-Kaššāf*⁴⁷, za grad Muhra kaže da je dobio ime po tome što ga je podigao Muhra b. Ḥaydān. Za stanovnike ove zone kaže da su svi crnci (*ġumlatun qaralardir*).

X poglavlje, *Der beyān-i /iqlīm/ tānī* (f.47a-47b), na isti način, tretira drugu zonu, koju autor stavlja pod znak Jupitera (*Birġīs*) gospodara poučavanja (*Šāḥib at-tadrīs*). Najduži dan ima 13 sati i 1/4 sata, a srednje vrijeme 13 sati i 1/2 sata. Kao jedinična mjera za označavanje geografske dužine i širine upotrijebljen je *farsaḥ*⁴⁸, a izlaganje je oslonjeno na djela *al-Masālik wa l-mamālik* i *Šuwar al-aqālīm*. U ovu zonu situira Centralnu Afriku, Gornji Egipat, Indiju, Cejlon (*Sarandīb*), Kinu i gradove Džedu, Mekku, Medinu, Taif.

(umro 973); Abū 'Ubayd 'Abdullāh b. 'Abddul'azīz al-Bakrī (umro 1094), fragmente njegovih djela koji se odnose na al-Andalus izdao je 'Abd al-'Azīz al-Ahwānī u Madridu 1965. godine; i Abū l-Ḥasan Šā'id b. 'Alī al-Ğurġānī (godina smrti nepoznata), čije je djelo koristio Munīrī.

⁴⁶ Vidi prethodnu napomenu.

⁴⁷ Puno ime autora je Sa'duddīn Mas'ūd b. 'Omar at-Taftāzānī (umro 792/1390, a glosa se odnosi na tefsir poznat pod kraćim imenom *al-Kaššāf*, čiji je autor Abū l-Qāsim Ğarullāh Muḥammad b. 'Omar az-Zamahšarī (umro 538/1143).

⁴⁸ *Farsaḥ*, parasanga; doslovno: kamen pored kojega se prolazi. Zapravo mjera za rastojanje koje se može preći (hodajući, pješke) za određeno vrijeme. Razdaljina varira zavisno od konfiguracije terena. (Za ovo pojašnjenje, i neka druga poboljšanja u ovome tekstu, zaslužan je recenzent prof. dr. Amir Ljubović, na čemu mu se i ovom prilikom zahvaljujem). Otuda i razlike koje susrećemo u rječnicima: fersah = tri milje, oko 7 odn. 8 km (T. Muftić); legua, parasanga = nekih 8 km (F. Corriente), itd.

XI poglavlje, *iqḷīm tālīt* (f. 47b-48b), određuje treću zonu koja je pod znakom Marsa (*Behrām*), gospodara osvete (*Ṣāhib al-intiqām*). Najduži dan traje *13 sati i 1/4 sata*, a srednje vrijeme *14 sati 1/2 sata i 1/4 sata*. Kod određivanja prostora koji zauzima ova zona, Munīrī navodi razlike koje se, s tim u vezi, susreću u djelima *al-Masālik wa l-mamālik* i *Ṣuwar al-aqālīm*. Navodeći područja i istaknute gradove (Ifriqiyya /Tunis/, Qayrawān, Ṭarablis, Iskandariyya, Miṣr), autor se posebno zadržava na etimologiji riječi *Miṣr* pozivajući se na djelo *al-Kawākib al-bāhira - al-Muntaḥab min an-Nuḡūm az-Zāhira*⁴⁹. Zatim pominje Dimjat i Medjen za koji, pozivajući se na *Ġalālayn*⁵⁰, kaže da ga je sagradio Madyan b. Ibrāhīm. Do kraja poglavlja nešto opširnije se govori o Jerusalemu, Damasku i Bagdadu, na temelju već citiranih izvora, dodajući im još samo Ibn Hišāma⁵¹ i Ḥaṭ'amīja⁵².

XII poglavlje, *Iqḷīm rābi'* (f. 48b-49b), Munīrī je obradio na isti način i na temelju već pominjanih djela, dodajući im *al-Qāmūs*⁵³ i *Faṭḥ al-Qadīr*⁵⁴. Najduži dan u ovoj zoni traje *14 sati i 1/4 sata*, a srednje vrijeme *14 sati i 1/2 sata*. Od mjesta koje autor navodi u ovoj zoni samo za Sarahs i Farjab će dodati da je u prvome rođen Šamsulaimma ustād Sarahsī (umro 899), a u drugom Mu'allim aṭ-ṭānī Abū Naṣr 'Alī al-Fārābī (umro 950). Poglavlje završava napomenom da je stanovništvo ovoga područja lijepoga izgleda i da većina vjerovjesnika i evlija potiče iz njega (*ma'dan akṭari anbiyā' wa awliyā'*).

XIII poglavlje, *Iqḷīm ḥāmis* (f. 49b-50a), obuhvata petu zonu koja je pod znakom Venere. Najduži dan traje *14 sati, 1/2 i 1/4 sata*, dok je srednje vrijeme *15 sati*. Navodeći poznatija mjesta u ovoj zoni, Munīrī se prisjeća i

⁴⁹ Istoriju Egipta pod naslovom *an-Nuḡūm az-zāhira fī mulūk Miṣr wa l-Qāhira* kao i ovaj izbor (*muntaḥab*) *al-Kawākib al-bāhira min an-Nuḡūm az-zāhira* napisao je Ġalāluddīn 'Abdurrahmān b. Abū Bakr as-Suyūṭī (umro 911/1505).

⁵⁰ Autor misli na poznati komentar Kur'ana *Tafsīr al-Ġalālayn*, čiji su autori Ġalāluddīn 'Abdurrahmān b. Abū Bakr as-Suyūṭī (umro 911/1505) i Ġalāluddīn Abū 'Abdullāh Muḥammad b. Aḥmad al-Maḥallī (umro 864/1459).

⁵¹ Abū Muḥammad 'Abdulmalik Ibn Hišām (umro 834. god. u Kairu), autor *Sīre - Životopisa* Muḥammeda, alejhisselam.

⁵² Mus'ab b. al-Miqdām al-Kuṭfī (umro 241/855), muhaddis. O njemu vidi: Kahhāla, *Mu'ḡam...*, XII, str. 292.

⁵³ To je poznati arapski rječnik *al-Qāmūs al-muḥīṭ*, čiji je autor Abū ṭ-Ṭāhir Muḥammad b. Ya'qūb b. Muḥammad b. Ibrāhīm Maḡdudīn al-Fīrūzābādī, umro 817/1415). Rječnik je prvi put štampan u Kalkuti 1230-2/1814. godine. Preveden je na perzijski, turski i neke evropske jezike.

⁵⁴ Vjerovatno: *Faṭḥ al-qadīr fī t-tafsīr što ga je napisao Ibn Ġabāra Aḥmad b. Muḥammad b. 'Abdulwālī al-Maqdisī* (umro 278/1327), ili, što je manje vjerovatno, *Faṭḥ al-qadīr li l-'āḡizi l-fakīr*, koji je napisao Kamāluddīn Muḥammad b. 'Abdulwāhid b. al-Hammām (umro 869/1457), kao komentar šerijatskopravno-me djelu *al-Hidāya* od al-Marginānīja.

slavnih ljudi u njima rođenih. Tako će za Nasaf reći da iz njega potječe autor *Kāfiye* Allāme-i Nasafi⁵⁵, za drugo mjesto da je grad autora *Almagesta*, *Geografije* i *Usturlaba* (Ptolemej), a za Pergam će reći da je Galenov grad.

XIV poglavlje, *Iqlīm sādis* (f. 50a-50b), tretira šestu zonu, stavljenu pod znak Merkura (*‘Utārid*), gospodara mišljenja i upravljanja (*Ṣāhib ar-ra’y wa t-tadbīr*). Najduži dan u njoj traje *15 sati i 1/4 sata*, a srednje vrijeme *15 sati 1/2 i 1/4 sata*. Pominjući Konstantinopol u ovoj zoni, autor navodi razlike u vokaliziranju ovoga imena kod Nawawija⁵⁶ i al-Qāḍija⁵⁷, ocjenu o značaju grada preuzima iz djela *Šarḥu l-Mašāriq*⁵⁸. Navodi razilaženja i kod situiranja ovoga grada, jer će ga autor *Ṭabaqāta* Sinān Taḥqīqī i Šerif Ćurgāni⁵⁹ smjestiti u *iqlīm sādis*, dok će ga ‘Alī Qušġī⁶⁰ locirati u *iqlīm ḥāmis*.

XV poglavlje, *Iqlīm sābi’* (f. 50b-51a), obrađuje posljednju, sedmu, zonu koja je pod znakom Mjeseca (*Qamar*). Najduži dan u njoj traje *15 sati, 1/2 i 1/4 sata*, a srednje vrijeme *16 sati*. U ovome poglavlju Munīrī sučeljava različite podatke koje o ovoj zoni daju Ptolemejeva *Geografija* i djela *Šuwar al-aqālīm* i *Masāliku l-mamālik*.

XVI poglavlje, *Der beyān-i mewāḍi’i memerri ḥaṭṭi istiwā’i wa ḥāšiyyiha* (f. 51b-52a), govori o ekvatoru i mjestima kroz koja on prolazi i o njihovim specifičnostima. Jedna od njih je da ta mjesta imaju po osam umjesto po četiri godišnja doba, tako što im se u jednoj godini smjenjuju po dva ljeta, dvije jeseni, dvije zime i dva proljeća i to ovim redoslijedom: od početka Ovna do polovine Bika - ljeto; od tada do polovine Raka - jesen; od tada do polovine Lava - zima; od tada do početka Vage - proljeće; od tada do

⁵⁵ *al-Kāfi šarḥ al-Wāfi*, osnovno djelo kao i ovaj komentar napisao je Abū l-Barakāt ‘Abdullāh b. Aḥmad b. Muḥammad Ḥāfiẓuddīn an-Nasafi (umro 710/1310), vidi: H. H., II, 1997; W. Ahlwardt, *Verzeichniss der arabischen Handschriften der Konigliche Bibliothek zu Berlin*, Berlin, 1887-1899, IV, 124; I. Bagdādī, *Ḥadiyyat al-‘arifīn: Asmā’ al-mu’allifīn wa āṭār al-muṣannifīn*, Istanbul, 1951, I, 464.

⁵⁶ Muḥyiddīn Yaḥyā b. Šaraf an-Nawawī (umro 676/1277). O njemu vidi: Brockelmann, *GAL*, I, 160, 396 i S. I, 682.

⁵⁷ ‘Iyād b. Mūsā b. ‘Iyād b. ‘Amrūn al-Yaḥṣubī as-Sabtī al-Qāḍī (476/1088-544/1149), šerijatski pravnik i autor više djela od kojih su neka (npr. *aš-Šifā’*) bila veoma popularna u našim krajevima.

⁵⁸ Autor osnovnog djela je naprijed navedeni ‘Iyād b. Mūsā b. ‘Iyād b. ‘Amrūn al-Yaḥṣubī as-Sabtī al-Qāḍī (476/1088-544/1149), a na čiji se komentar poziva Munīrī teško je za sada utvrditi.

⁵⁹ ‘Alī b. Muḥammad, prozvan Sayyid aš-Šarīf (umro 773/1371), autor je više radova prisutnih na našem području. Nije jasno na koje djelo se poziva Munīrī.

⁶⁰ ‘Alāuddīn ‘Alī b. Muḥammad al-Qušġī (umro 877/1474), poznati astronom opservatorije u Semerkandu, koji je svoju karijeru završio u Istanbulu.

početka Škorprije - ljeto; od tada do početka Jarca - jesen; od tada do polovine Vodolije - zima i od tada do početka Ovna - proljeće.

Rad završava konstatacijom: "Allah najbolje zna stvarno stanje i vrijednost (ovoga) traktata!"

MUNĪRĪ BOSNAWĪ I NJEGOVA UNIVERZALNA GEOGRAFIJA *SAB'İYYĀT*

R e z i m e

Nūrullāh šayḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Munīrī al-Bosnawī al-Belgrādī, *mudarris*, *wā'iz* i *muftī*, autor je nekoliko pravnih, historiografskih, geografskih i poetskih radova.

Datum njegovog rođenja (oko 959/1551) je nepoznat, a mjesto (u Bosni) neodređeno. Umro je u Beogradu oko 1026/1617, ali ni ovaj datum nije potpuno siguran.

O njegovom životu znamo samo ono što je u nekoliko redaka dao Ḥāğğī Ḥalīfa u svome *Kašf al-zunūnu*, a kasniji autori ponavljali.

Istraživači ga, najčešće, spominju po djelu *Sab'ıyyāt*, čiji je tekst do sada bio nepoznat. Otkriven je u rukopisu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, R-2640, f. 39-52. To je kratak kompendijum od šesnaest poglavlja.

Munirijevo djelo zasniva se na grčkom sustavu *iklima* i predstavlja pokušaj da se približe astronomska i opisna geografija. Cjelokupni materijal, preuzet iz grčkih, arapskih i njemu suvremenih vrela, svrstan je po različitim sekcijama, koje slijede ptolemejski sustav klima. Djelo također sadrži dužine i širine mnogih lokaliteta, što olakšava njihovo nanošenje na kartu. Djelo je značajan doprinos fizičkoj i opisnoj geografiji.

MUNĪRĪ BOSNAWĪ AND HIS UNIVERSAL GEOGRAPHY
SAB'İYYĀT

S u m m a r y

Nūrullāh šayḥ Ibrāhīm-efendī b. Iskandar al-Munīrī al-Bosnawī al-Belgrādī, *mudarris*, *wā'iz* and *mufīṭī*, author of several juridical, historical, geographical, and poetic works.

The date of his birth is unknown (about 959/1551) and the place (at Bosnia) uncertain. He died at Belgrade about 1026/1617, but this date is not absolutely certain.

The only information we have on his life is provided by the few lines inserted by Ḥaġġī Ḥalīfa in his *Kašf al-zunūn* and reproduced by the other sources.

His fame rests on an excellent work entitled *Sab'ıyyāt*, whose text had been unknown hitherto. The manuscript appeared in the Ghazi Husrev-Bey's Library in Sarajevo, No. R-2640, f. 39-52. It is a short compendium in sixteen chapters.

The work of Munīrī was based on the Greek system of *iqlīms* and represented the trend of rapprochement between astronomical and descriptive geography. The total geographical information acquired from contemporary as well as earlier Greek or Arab sources was classified according to the relevant sections - to the seven climates of Ptolemy. It also gives the latitudes and longitudes of many places which facilitates their reconstruction into a map. The work was an important contribution to physical and descriptive geography.

در بیان مواضع جرم

صفا حقیقی

خط استوار من صیقل طاب شریف شدن مرد و ایوب جزیرا بکوت و ا
اندک بلاد صیقل طاب جنوبیست در کنگ و در صینه تا بعد جزیر
زایه و اید که ازین الذهب در او سرزمین که جانب جنوبیست در صحاری
سواد و در شمال جبل قمر و اید که معدن نیک و سوادن مغربین کوی
تجیط و استور و برینا کافه فصول است و اید که در بیع کوی حریف
سکر بود و اید که صیقل طاب و اید که در مغرب صیقل طاب است
و اید که علی السویه مثلا حلدن و وسطی و اید که صفا بود و
ای اول السجوان حریف و وسطی است و منه ای اول
الیزان و بیع و منه ای اول المقرب صیقل و منه ای اول
حریف و منه ای وسط الدونشاه و منه ای اول الحار و بیع کذا
نفاذ شریف البرجانی جرم از کت سغه بنایر بنیة اعظم اجرام
کوشد و بعد مشتملی آید و نخل آید و ترخ آید و
آید و قمر آید و عطارد و هر صفر الکواکب اتی علم حال بالرقده
جرم آفتاب و ترا اعظم العلیین نقاب بود و الفتن ات دنیا و کلور و تخمینا
و تقریبا جرم مشتملی است بر کوی عرض کلور و جرم زحل و اید
یزه و کلور و جرم ترخ تخمینا بر کوی دنیا و کلور و اید
س و د و تاوه بصفتک جرم عرضده انسه و سدا
جرم

حجرم ارض انور جرم زهره و کلور و تقریبا جرم زمین انور و
جرم قمر هفتی و کلور و جرم دنیا تخمینا یک یک کوی که جرم عطارد
و کلور و تا کذا فی الطبقات و کما علم حقیقه
احکام و کیفیت و المقام

و قی الامام من تحریر التمام الشریف فی واسط علی الاکسسته
بیع و اید و ساه من مجموع السور الجوه و وسطی